

tudatossággal végigvigye a katarzis felé, másrészt, hogy létrehozza a valóságos élet katarzisainak sajátos pedagógiai reprodukcióját.” „A kataraktikus hatásokra is vonatkozik . . . , hogy csak más hatásokkal együtt segíthetik nevelési céljaink realizálását.”

A nevelés útja: az ember szembesítése alternatívákkal és nem pusztán szabályok — tőlünk esetleg idegen szabályok — pusztá betartása.

„A mi munkánkban múlik a gyermekarcok szépsége. Azon múlik, hogy mennyire tudjuk megadni a lehetséges sokoldalúságot, mennyire tudjuk kiszabadítani őket a torzító egyoldalúság béklyóiból.”

GALICZA JÁNOS

TÁNCZOS GÁBOR: MIT OLVASNAK A FIATALOK?

Budapest, 1970. Tankönyvkiadó. 100 lap. „A pedagógia időszerű kérdései hazánkban”

Az olvasással összefüggő kérdések egyre intenzívebben foglalkoztatják a hazai és nemzetközi szakköröket. Szinte egybehangzó az a vélemény, hogy egy meghatározott társadalom, — egészen az egyénéig terjedően — művelődési javakhoz fűződő kapcsolatának megbízható fokmérője az irodalomhoz, a könyvekhez való viszony. Az analfabéta korunkban a műveltség legalacsonyabb szintjét testesíti meg. A könyvforgató, a könyvekkel körülvevő ember pedig még ha iskolai tanulmányaiban el is akadt valahol, tiszteletet keltő jelenség.

Az olvasás a bensőséges és rendszeres kapcsolat az irodalommal a tömegkommunikációs eszközök nagy befolyása ellenére sem vesztette el a művelődésben kivívott szerepét. Az olvasó, a könyvforgató ember művelődési ideálja a televízió térhódításával sem veszítette el vonzó szépségét. A tudósok, pedagógusok, kultúrpolitikusok, írók és művészek aggodalma fölöslegesnek bizonyult. Ma már világossá vált, hogy a művelődés klasszikus eszköze, a könyv nem felesleges és az érdeklődés iránta semmivel sem gyengült. Elegendő szemügyre venni a könyvtermelés és könyvfogyasztás alakulását s mindjárt láthatjuk, hogy soha ennyi könyvet nem vásároltak az emberek és soha ennyi író nem szolgálta a közönség kulturális igényeinek a kielégítését, mint éppen napjainkban. De azt is tükrözik a statisztikák, hogy az olvasókedv is magásra esapott és tömegjelenséggé vált. A kedvező jelenségek és biztató tendenciák ellenére a kulturális élet felelős irányítói elégedetlenek az eredményekkel, főképpen ami az olvasás elterjedését illeti s többet, fokozottabb érdeklődést, az egész társadalmat hatalmába kerítő olvasási buzgalmat szeretnének. Mi indokolja ezt a „szent elégedetlenséget”? Miért szeretnék, hogy még több könyv fogyjon s lehetőleg mindenki olvasson?

A megoldást sokan megfogalmazták már Paul Hazardtól Richard Bambergerig és Krupszkajaig, mégis hadd hivatkozzam arra a nemzetközi tanácskozásra, amelyet Chicagóban rendeztek (1958) az olvasásról, s amelyen állást foglaltak a könyv, az olvasás szerepéről. Leszögezték, hogy a könyv semmi mással nem pótolható eszköze a művelődésnek s vezető szerepét a tanulásban, tájékozódásban, a szabad idő kulturált felhasználásában fenn kell tartani, sőt erősíteni kell. Az egyéneket képessé kell tenni arra, hogy önművelésükhöz fel tudják használni. — Már a gyermekkorban szükséges kialakítani azokat a beidegzéseket, olvasási szokásokat, érzelmi-hangulati hatásokat, amelyek az egyén és az irodalom közti bensőséges kapcsolatokhoz elvezetnek. Az általános iskola az az intézmény, ahol a műveltség alapjainak kiépítésével együtt az egyén önművelődési készsége is kifejleszthető. Felmérések, megfigyelések és könyvtári statisztikák hírt adnak az általános iskola e téren folytatott nevelő munkájának hatékonyságáról. Még az optimális becslések szerint is 40—45%-ra tehető a rendszeresen olvasó serdülő fiatalok aránya. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az általános iskolai tanulók mintegy 10%-a tizenhat éves koráig nem fejezi be tanulmányait. A végzeteknek pedig csupán 36—40%-a folytathatja tanulmányait a „nappali” középiskolákban. A nagyobb tömeget alkotó ifjúság — még ha egyrésze ezeknek az „esti” tagozaton tovább tanul is, — kikerül az irányításnak abból az átgondolt rendszeréből, amellyel az általános iskolás években kulturális érdeklődését igyekeztek formálni. Az általános iskolás és a „nappali” középiskolás diákok kulturális érdeklődését az elmúlt években eléggé pontosan feltérképeztük. Legalábbis tudjuk, hogy hol szorít a cipő s elég intenzitással törekszünk a problémákat megoldani. Ellenben az általános iskolát befejezetlenül elhagyó és a „nappali” középiskolába nem kerülő fiatalok olvasásáról, művelődési viszonyairól vajmi keveset tudunk, holott ez a szóban forgó korcsoportot nagyobb és problematikusabb részét képezi. Ez a már dolgozó ifjúsági csoport, amely munkájával párhuzamosan végzi iskolai tanulmányait, hálás kutatási terepül kínálkozik.

TÁNCZOS GÁBOR ezt a kettős kötöttségű ifjúságot vizsgálja művelődésszociológiai módszerekkel, melyreható alapossággal és tudományos igénytel, az olvasást, az irodalom iránti érdeklődést

állítja vizsgálódásainak középpontjába. Igyekszik lemérni, hogy mit jelent kulturális fejlődésükre az „esti” középiskola elvégzése, mennyire eredményes ezen iskolatípus oktató-nevelő munkája. Vizsgálatai kiterjednek a művelődés egyéb fő ágaira is (film, tévé, zene, színház, képzőművészet), amivel teljesebbé, plasztikusabbá és differenciáltabbá válik a felrajzolt kép és megbízhatóbbá elemzéseinek konklúziói. A szerző kutatási alapkoncepciója az, hogy az esti tagozatra éppen beiratkozók, a középiskola hatásától még teljesen érintetlen első osztályosok összehasonlíthatók legyenek azokkal, akik már az esti tagozaton egy éve elvégezték a dolgozók középiskoláját. A mintacsoportokat is ennek megfelelően alakította ki. A gimnáziumi esti tagozat első osztályába beiratkozók az első mintacsoport, a negyedik osztályt végzett esti tagozatosak a második mintacsoport, míg az iskolán kívüliek a harmadik mintacsoport, akik a kontrollcsoport szerepét töltik be. Életkoruk az egy éve végzettségének felel meg, általános iskolai (és szakmai tanulói) végzettségen kívül középfokú iskolázottsággal nem rendelkeznek. A két elől említett mintacsoport a kérdőíveket sajátkezűen töltötte ki, míg a harmadik csoporthoz tartozók adatai egyéni interjúk alapján, bemondásuk szerint kerültek rá a kérdőívre.

A kérdőíveken összegyűlt sok ezer adat alkalmasnak bizonyult arra, hogy a szerző a *mintacsoportokat reprezentáló ifjúsági csoportok irodalmi érdeklődéséről, e fontos személyiségvonásnak a művelődésben játszott szerepéről differenciált ismeretekhez jusson*. Alkalma nyílt vizsgálni az irodalom iránt megnyilatkozó érdeklődés fokát, az irodalom tantárgy kedveltségét, az „örökölt kulturális lehetőségek” szerepét az irodalmi érdeklődés alakulásában stb. TÁNCZOS vizsgálatainak fontos tanulsága, hogy a családirag örökölt kulturális lehetőségeknek még az általános iskola elvégzése után is jelentős befolyása van az új életszakasz kulturális szintjére, jelen esetben az irodalmi érdeklődés fokára. A családi környezet hatása még az öt-hat évvel idősebb, de középiskolát nem végeztek körében sem elhanyagolható tényező, viszont az érettségizettek között az összefüggés már csak minimumra korlátozódik. E kategóriába tartozóan vizsgálja szerző a szülők és a saját könyvek szerepét a művelődésben, illetve az irodalmi érdeklődés alakulásában. Könyvszerető szülők gyermekei rendszerint maguk is jól ellátottak könyvekkel, míg a könyvszegény szülők gyermekének csak szűkösen jut forint a könyvek vásárlására. Hasonló alapos-sággal elemzi a könyvtartósság, az újság- és folyóiratolvasás kérdéseit is. Jóllehet a tanulmány első fejezetei inkább a *menyiségi* adatok számbavételét tartalmazzák, azonban a szerzőnek már itt is alkalma nyílik elvi megállapítások és következtetések levonására.

Az irodalmi érdeklődés adatainak *minőségi* elemzését a tanulmány negyedik fejezete tartalmazza. Rendkívül tanulságos együtt látni, hogy kit tartanak legkedveltebb íróiknak s miként módosul ez a jegyzék az egyes mintacsoportok ifjúságánál. Meglepő eredmény és gyökeres ízlésváltozásról tanúskodik, hogy az évszázados JÓKAI-hegemonia mintha végéhez érkezett volna. A magyar regényirodalom egy évszázada vorhettelennek hitt Góliátját BERKESI ANDRÁS gyűrte le. „A tények azonban tények” — jegyzi meg a szerző. BERKESI és a többi bestseller író: REJTŐ, SZILVÁSI és MARGARET MITCHEL együtt a beiratkozottak mintacsoportjában 33,4%-os arányban szerepelnek a kérdőíveken, míg a romantikus listavezető ötösfogat, JÓKAI, DUMAS, BRONTË, HUGO és GÁRDONYI ez alkalommal együtt is csak 20,7%-os arányt ért el az összesítésekben. Az esti középiskolát végzettek nívóemelkedéséről tanúskodik azonban — s ez örömdetes jelenség —, hogy HEMINGWAY az élre került, TOLSTOJ szerepe növekedett és BERKESI hátrább esüszott a kedvelt írók jegyzékén. A mai magyar szerzők lista végi szereplése azonban változatlanul annak a didaktikai gyengeségnek a kifejeződése, hogy a mai középiskola még mindig nem képes a kortárs írók művei iránt kíváncsú és méltán elvárt olvasási kedvet kellően felszítani. Valóban meg-hökkentő eredménynek minősül, ami a szűrőpróbaszerű vizsgálatból került felszínre a költészet-tel kapcsolatosan. A vizsgálat azt célozta, hogy próbára tegye a megkérdezetteket: meg tudják-e különböztetni az igazi művészi élményt nyújtó verset a gicstől, az irodalom alatti versezettől, a versiparos ügyeskedéstől. Hogy hol tartunk e téren a mintacsoportok adatai szerint, arról ítéljen maga az olvasó. Íme az eredmény!

A választás fokozatai	Mintacsoportok		
	beiratkozók %	végzettek %	iskolán kívüliek %
Csak művésziileg értéktelen verset választott	55	33	39
Vegyesen választott művésziileg értékes és értéktelen verset	33	49	51
Csak művésziileg értékes verset választott	9	18	10
	100	100	100

TÁNCZOS GÁBOR vizsgálatai — a sok egyéb vonatkozásokon kívül — két fontos körülményre hívják fel igen nagy nyomatékkal a figyelmet: 1. Az általános iskola nem képes olyan műveltséget adni a fiataloknak, amely alkalmassá tenné őket a modern művészet és irodalom megértésére, befogadására. Ennek legfőbb oka, hogy akkor ér véget oktatásuk, amikor már eléggé érette válnának azok megértésére és befogadására. 2. A dolgozók gimnáziumában tanuló fiatalok irodalmi és általános műveltsége kétségtelenül sokat fejlődik s így ebből a szempontból nem fölösleges erőfeszítés ennek az iskolatípusnak az elvégzése. Ugyanakkor azonban szinte minden ponton bebizonyosodott a vizsgálatok során, hogy „az esti gimnázium elvégzése inkább csak a legsúlyosabb elmaradottságokon segített, a mélypontról közepes színvonalra emelte de alig-alig adott ösztönzést a középestől a legmagasabb színvonalra emelkedéshez”. Olyan tanulságok ezek, amelyek TÁNCZOS GÁBOR könyvét az érdeklődés fényébe helyezik s az iskolágyünk felelős tényezőit a dolgozók középiskolaival való fokozottabb törődésre készíthetjük.

TÓTH BÉLA

JEAN HASSENFORDER: SZABAD IDŐ ÉS NEVELÉS

Budapest, 1970. Tankönyvkiadó. 99 lap. „A pedagógia időszzerű kérdései külföldön”

A füzet címlapján a következő alcímek is olvashatók: A 15—16 éves fiatalok érdeklődése szabad időben. (Beszámoló a Francia Pedagógiai Intézet Tudományos Kutatócsoportjának felméréséről.)

A szerző a *Bevezetés*ben a vizsgálat szükségességét, a kutatás céljait és a felmérést ismerteti. Abból indul ki, hogy a fiatalság életkörülményei ma már átalakulóban vannak, s az iskolának figyelemmel kellene lennie az új tényezőkre. Az objektív és realista pedagógiának a nevelés problémáit a maga sokoldalúságában kell felfognia: számolnia kell azzal, hogy a gyermek iskolai sikereit nemcsak külső, kulturális tényezők befolyásolják, hanem az a mód is, ahogyan a gyermek az iskolai munkát eredeti környezete normái szerint elképzei, értékeli; hogy döntő mértékben befolyásolja meghatározott közlés megértését az azt befogadó személy előzetes magatartása; hogy az önként vállalt munka gyümölcsözőbb, mint az, amit kényszer hatására végzünk; hogy valóságos konfliktust idézhet elő, ha az iskolai magatartás és a szabad időben kialakult viselkedés közt túl nagy az eltérés. HASSENFORDER nevelésszociológiai vizsgálattal a tanulók szabadidejének helyzetét és problémáit igyekszik felderíteni: *milyen kapcsolat áll fenn a tanulók iskolai és iskolán kívüli érdeklődése közt, milyen hasonlóságot és különbséget mutat a különböző iskolai-társadalmi környezetben, fiúknál és lányoknál a szabadidőbeli tevékenység.*

A vizsgálat Franciaországban, 5 tankerületben, átlagos szociális összetételű és tanulmányi eredményű osztályokban folyt, mégpedig a következő típusokban: gyakorlati oktatást adó iskola befejező 4., a technikum 1., az általános gimnázium 3., az élő idegen nyelvet oktató általános gimnázium 3. és a latint oktató általános gimnázium 3. osztályaiban. (Jó lett volna szerkesztőségi jegyzetben megvilágítani, hogyan alakul a francia iskolarendszerben az osztályok számozása, hogy az olvasó egyértelműen tudja egymáshoz viszonyítani a vizsgált osztályokat, s megértse pl. az 55. lapon a következőket: „a 3. osztálytól az 1. osztály felé haladva”.) Ez a tanulmány a több mint 15 ezer kérdőívből csupán 4250, esetenként még kevesebb, és csak 2 tankerületből összegyűjtött kérdőív feldolgozása alapján rajzolt előzetes kép („fontos volt gyorsan szolgáltatni az első eredményeket” — úgy látszik, a tudományos eredmények siettetése világjelenség).

A feldolgozott minta szociológiai elemzése azt mutatta, hogy a technikumok, az élő idegen nyelvet, meg a latin nyelvet tanító gimnáziumok tanulóinak zöme nagy városokban, az általános gimnáziumok és a befejező osztályok tanulóinak zöme pedig 20 ezer lakosnál kisebb városokban lakik. Életkor szempontjából a befejező osztályokba és a latinos gimnáziumi osztályokba járó gyermekek fiatalabbak, az általános és az élő idegen nyelvet oktató gimnáziumokba járó gyermekek idősebbek a technikumok tanulóihoz és egymáshoz képest. Az apa foglalkozása alapján megállapított szociális kategorizálás szerint a legtöbb munkásgyermek (fiú-lány egyaránt) a gyakorlati képzést adó befejező osztályokba jár, már kevesebb a technikumokba, és számuk tovább csökken az általános gimnáziumokban, az élő idegen nyelvet, végül a latint tanító gimnáziumokban. Az értelmiségi fiúk-lányok pedig éppen ellenkező irányban mutatnak gyakorisági csökkenést: legtöbbjük a latinos gimnáziumba jár. *A különböző típusú iskolai osztályok tehát társadalmilag is különböznek egymástól* — állapítja meg a szerző.

A *fiatalság és a szabad idő* című fejezetben bemutatja, hogy a tanulók kétharmada kevesli a rendelkezésre álló szabad időt s szenvedélyesen többet igényel, mert 4/5-részüik szerint a legtöbb boldogság szabad időben adódik. Felmérte az otthoni iskolai munka időkeretét is, s azt találta,